

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

ряд актуальных проблем и направлений для совершенствования развития неформального образования в Украине.

Ключевые слова: система образования, формальное образование, неформальное образование, информальное образование, образование взрослых, развитие неформального образования.

Svitlana Zakrevska

Nonformal Education of Adults in Ukraine and European Countries: Phenomenon, History, Values

Summary. *The issues of nonformal education functioning in Ukraine and EU countries are discussed at the article from the point of its specific features, values and goals. The comparative analysis of the phenomenon of the educational sector highlighted a number of actual problems and directions for the development of nonformal education in Ukraine improving.*

Key words: *educational system, formal education, informal education, nonformal education, education of adults.*

УДК 374.7

Світлана Лапаєнко,
м. Київ

**ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ В ДРУГІЙ
ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

У сучасних умовах соціальних змін освіта дорослих як соціально-педагогічне явище й соціальний інститут не може розглядатися в статично, тільки як складова частина загальної системи безперервної освіти. Щоб зрозуміти сучасну ситуацію в освіті дорослих у Росії необхідно виявити тенденції її розвитку, здійснивши ретроспективний аналіз історичного поступу цього надзвичайно складного поліфункціонального соціального явища. Історичний підхід до розкриття проблем освіти дорослих становить сутність сучасного системного підходу, включає принцип історизму, відповідно до якого будь-який предмет наукового вивчення повинен розглядатися всебічно, у його обумовленості об'єктивними чинниками, в розвитку й "саморусі", що дозволяє виявити його властивості й взаємозв'язки з урахуванням особливостей конкретних історичних умов даної епохи. Ретроспективний аналіз розвитку освіти дорослих у Росії в другій половині ХХ – на початку ХХІ століття необхідний на сучасному етапі й з іншої причини – для відновлення об'єктивного

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

висвітлення історико-педагогічного процесу й соціокультурної наступності між минулими поколіннями діячів освіти дорослих і сучасними, між теорією, яка слугувала підґрунтям освіти дорослих у радянський час та її розвитком на сучасному етапі.

На початку XXI століття освіта розуміється як загальнолюдська цінність, тоді як одним з найцінніших якостей особистості є освіченість, ідеалом якої в сучасному світі стає людина, що протистоїть руйнуючим тенденціям техногенної цивілізації. Роль освіти в житті суспільства усвідомлюється як частина культури.

На рубежі XX – XXI століть особливу важливість для Росії набуває освіта дорослих. Необхідність освіти дорослих зумовлена не тільки динамікою соціальних перетворень, змінами в змісті й характері праці й суспільної діяльності людей, збільшенням вільного часу й можливостей його раціонального використання. Звернення до освіти дорослих викликане також запитами ринку праці, головними вимогами якого до фахівця стають компетентність і професіоналізм. Ця обставина привела до виникнення в багатьох потреби в перепідготовці й одержанні нових знань, навичок та вмінь, тому що фахівці масових професій стають неконкурентоспроможними через недостатню підготовку.

Протягом останніх десятиліть в Росії з'явилися дисертаційні дослідження з актуальних питань освіти дорослих. Серед них праці С. Г. Вершловського – “Стимулирование общего образования взрослых как социально-педагогическая проблема” (1973), Л. О. Балакіревої – “Повышение квалификации преподавателей народных университетов как педагогическая проблема” (1978), О. Л. Паукіна – “Социально-педагогические условия формирования активной жизненной позиции рабочей молодежи” (1979), О. М. Лапицького – “Социально-педагогические условия применения телевидения в образовании взрослых” (1987), М. Ю. Сорокіної – “Роль социально-педагогического прогнозирования в развитии образования взрослых” (1987), Л. К. Авраменко – “Групповое взаимодействие как фактор повышения эффективности образования взрослых” (1988), Н. Б. Рухадзе – “Становление и развитие концепции непрерывного образования” (1988), В. М. Крилова – “Дифференциация обучения как условие формирования у учащихся вечерней школы готовности к непрерывному образованию” (1990), Л. М. Лесохіної – “Образование в структуре человеческой деятельности” (1991), Є. П. Тонконогої – “Дидактические основы обучения руководителей

общеобразовательных школ в системе повышения квалификации” (1992), Л. Б. Фішковой – “Педагогическое общение как фактор преодоления психологических барьеров в обучении взрослых (на материале обучения иностранному языку)” (1993), М. Т. Громковой – “Педагогические основы образования взрослых” (1994), Н. І. Корольової – “Роль средств массовой коммуникации в формировании исторического сознания взрослых” (1994), В. Г. Воронцової – “Постдипломное образование педагога: гуманитарно-аксиологический подход” (1997), М. М. Чегодаева – “Теоретические и организационно-педагогические основы инновационных процессов в системе последипломного образования педагогических кадров” (1997), М. І. Булаева – “Ведущие тенденции развития дополнительного образования взрослых” (1998), Д. Г. Левітеса – “Теоретические основы моделирования образовательных технологий в условиях последипломного образования педагогов” (1998), Є. В. Онушкіної – “Реализация и развитие концепций образования взрослых в деятельности Совета Европы” (2000), О. М. Єлізарової – “Социально-педагогические основы формирования правовой базы последипломного образования” (2001), Хуана Яо Цінь – “Дистанционное образование взрослых в России и на Тайване: сравнительный анализ” (2002), І. В. Назарової – “Самодиагностика как условие развития профессиональной компетентности студентов-заочников педагогического университета” (2003), В. Ф. Хозова – “Гуманизация дополнительного образования взрослых” (2003), М. Ф. Гольцова – “Организация структуры управления инновационными процессами в системе повышения квалификации” (2004), В. М. Введенського – “Развитие педагогической профессии как социального института” (2005), Г. М. Мітіної – “Становление и развитие дополнительного образования взрослых за рубежом: концептуальный анализ” (2005), З. Н. Сафіної – “Инновационные тенденции в становлении региональной системы образования взрослых” (2005), Н. М. Бикової – “Совершенствование заочного обучения в высшей школе средствами открытого образования” (2006), Т. А. Зайцевої – “Организационно-педагогические условия реализации программ дополнительного образования детей и взрослых в регионе” (2006), О. М. Іонової – “Формирование информационной компетентности взрослых в процессе дополнительного образования” (2007), О. В. Топоркової – “Развитие дополнительного образования взрослых в Великобритании” (2007), О. М. Ткачової – “Формирование экономической компетентности специалиста в

системе дополнительного профессионального образования” (2009), О. І. Кукуєва – “Андрагогический подход в педагогике” (2010) та ін.

Проблеми освіти дорослих у зарубіжних країнах досліджувались українськими вченими – Т. М. Десятковим, С. М. Коваленко, О. І. Огієнко, Л. С. Отрошенко, М. П. Лещенко, Л. Б. Лук’яновою, О. В. Матвієнко, Н. В. Мукан та ін. Ці наукові праці містять певний фактичний матеріал і можуть слугувати підґрунтям для нашого дослідження. Проте в вітчизняній педагогічній науці питання розвитку освіти дорослих в Російській Федерації не знайшли достатнього висвітлення. Тому метою даної статті є означення проблем розвитку освіти дорослих в Російській Федерації у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття.

В обстановці тривалого кризового періоду, виникнення нової системи цінностей, реструктурування економіки, витіснення одних і розповсюдження інших форм власності, мінливих демографічних тенденцій, в атмосфері тривожності і невизначеності падає впевненість особистості в собі, деформуються трудові вміння. Складність, суперечливість і невизначеність соціокультурних ситуацій вимагають від індивіда не тільки здатності до професійної адаптації, а й умінь долати невпевненість у собі, розвивати прагнення до підвищення надійності та безпеки власної діяльності, соціальної та професійної мобільності, відповідальності за свою поведінку. Недостатній рівень освіти, порушення його безперервності гальмують активність індивіда в реалізації громадянських і політичних прав, перешкоджають інтеграції особистого й суспільного досвіду в процесі освіти і самовиховання. З іншого боку, одним з наслідків науково-технічної революції ХХ століття є прискорений процес знецінення знань і вмінь фахівців. З середини ХХ століття знання застарівають наполовину через 5-6 років або знецінюються на 97% в процесі виробничого життя випускника, причому щорічно оновлюється 5% теоретичних і 20% практичних знань інженерів, лікарів та ін. фахівців. У зв’язку з цим освіта дорослих стає імперативом науково-технічного прогресу [3].

Соціальна роль освіти дорослих проявляється у сприянні розвитку як суспільства, так і особистості. Вона отримала подальший розвиток у зв’язку з необхідністю перепідготовки та навчання безробітних, інвалідів, звільнених у запас військовослужбовців та інших категорій населення.

Важливість освіти дорослих усвідомлюється широкими верствами громадськості, політиками, вченими як фактор

реалізації сталого розвитку суспільства [11]. Так, за дорученням Конференції Міністрів освіти СНД в Інституті освіти дорослих Російської Академії Освіти (далі – РАО) розроблено проект Міждержавної Програми розвитку освіти дорослих.

Процеси глобалізації та інформатизації, що відбуваються в світі, привели до усвідомлення проблеми управління знаннями [13] спостерігається поява нових, нетрадиційних форм освіти дорослих – дистанційне навчання, університети третього віку, бізнес-школи, корпоративні університети для внутрішньофірмового навчання тощо. У “Меморандумі безперервної освіти” країн Європи сформульовано ключові принципи розвитку освіти дорослих у сучасних умовах: оволодіння базовими компетенціями комп’ютерної грамотності, технологічної культурою, вміннями орієнтуватися в потоці інформації, адаптуватися до змін тощо.

Наше дослідження проблем освіти дорослих в Росії дає змогу зробити висновок про те, що для реалізації завдань освіти дорослих необхідно вирішити ряд питань, серед них – неефективність традиційних академічних підходів в сучасній освіті фахівців як дорослих людей; відсутність в системі освіти дорослих розвиненої науково-методичної бази та фахівців, підготовлених до роботи з дорослими, нерозробленість теорії і технології навчання дорослих та ін.

Роль та функції освіти дорослих в Росії за останні півстоліття неодноразово змінювалися. У 1960-1970 роках на перший план виступила компенсаторно-адаптивна функція освіти, тобто функція надання допомоги дорослим в усуненні недоліків, пов’язаних зі застаріванням раніше набутих знань. Логічним продовженням процесу підпорядкування освіти дорослих партійному контролю стало його “одержавлення”. Тотальний партійно-державний контроль за освітою був не тільки ідеологічним пресом, але і симптомом поступового ослаблення громадських сил, втрати їх самостійної позиції. У цих умовах місцеве самоврядування, ледь зробивши перші кроки в дореволюційній Росії, виявилось ліквідованим директивно-командною вертикаллю. Разом з тим потреба нового суспільства в якісній підготовці фахівців сприяла зростанню чисельності галузевих інститутів підвищення кваліфікації та розвитку системи неформальної освіти дорослих (зокрема, народних університетів). Так, до середини 70-х років ХХ століття в колишньому СРСР налічувалося близько 50 тис. народних університетів, в яких навчалося до 10 млн. осіб.

З 1980 році освіта дорослих набула інтегрального характеру у зв'язку з залученням широких мас до культури, з технічними та соціальними перетвореннями, а 1990 року – позначився новий підхід до освіти дорослих: з'явилося ставлення до освіти як можливості розширення сфери застосування дорослими здібностей у працевлаштуванні, у самоорганізації, у зміні професій з урахуванням запитів ринку праці тощо [4].

Узагальнюючи деякі особливості розвитку освіти дорослих у радянський період, можна зробити висновок, що підвищення рівня загальноосвітньої та професійної підготовки дорослих на основі використання життєвого досвіду стало одним з істотних принципів соціальної перебудови суспільства. Склалася система неформальної освіти, що відрізнялася варіативністю і гнучкістю. Ідея безперервної освіти під впливом вимог науково-технічної революції стала набувати реальних контурів. Зміст освіти наблизився до запитів та інтересів конкретних груп дорослих. Особливу увагу організатори навчання приділяли створенню раціональних організаційно-педагогічних умов, покликаних нівелювати вплив несприятливих факторів на освітній процес. Одночасно активізувався пошук методів навчання, заснованих на врахуванні життєвого і виробничого досвіду дорослих (дослідницький метод, наочність, екскурсії тощо). При всій цінності теоретичних і практичних пошуків сфера освіти дорослих ще не виділилася в самостійну галузь знання і була близька до повсякденного знання. Набір емпірично визначених особливостей ще не склався в логічно організовану систему. Її замінив певний набір рекомендацій, узятих з педагогічної практики. Перебудова всіх сфер життя, що почалася в другій половині 80-х років ХХ століття, спонукала до підвищення ролі освіти дорослих.

На рубежі століть посилилась динаміка процесів і явищ навколишнього світу, які треба розуміти, сприймати і адаптуватися до них. Тому накопичені знання потребують систематизації та структурування [5]. На сучасному етапі посилилося усвідомлення того, що освіті дорослих потрібна концептуалізація, оскільки, незважаючи на існування низки концепцій освіти дорослих вони не стали предметом спеціального вивчення, хоча освіта дорослих має свою специфіку. У дослідженнях з проблеми освіти дорослих саме доросла людина виключалася з історії розвитку як реально діючий суб'єкт – його свідомість, самосвідомість, особистісні якості та характерні особливості. Внаслідок цього освіті дорослих необхідна розробка теоретичної основи. У 2000 році була висловлена думка про

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

необхідність створення повноцінної педагогіки освіти дорослих як самостійної галузі педагогіки, тобто “освіти дорослих” [12]. Зростаючі вимоги до професійної компетентності фахівців зробили освіту протягом усього життя умовою їх конкурентоспроможності. Освіта дозволяє не тільки розширити сферу самореалізації людини, але і подолати кризи професійної ідентичності. Процес старіння населення зробив освіту одним з найбільш ефективних засобів, що дозволяють пом’якшити вступ людини в “третій вік” і зробити життя літніх людей більш осмисленим. Міграційні процеси гостро поставили питання про шляхи залучення дорослих до нового соціокультурного середовища, в якій вони опинилися. Зросла захисна роль освіти в суспільстві соціальних змін, що викликають у людини почуття соціальної вразливості, тривожності, правової незахищеності, дезорієнтацію в сфері морального життя.

У наукових колах відбувся поділ точок зору, з’явилися прихильники освіти дорослих як “педагогіки дорослих” та “андрагогіки” (термін, запозичений із зарубіжної теорії освіти дорослих). На нашу думку, дана ситуація виявилася можливою в період з 1990 по 2000 роки, коли не проводилися дискусії з питань методології педагогіки. У цей час соціальні зміни призвели до “розмивання науки педагогіки” [8], до бажання відмовитися від єдиної науки, яка спеціально вивчає освіту, і замінити її сукупністю досліджень, виконаних з позицій різних наукових дисциплін.

В даний час відомі три концепції педагогічної науки. Перша визначає педагогіку як міждисциплінарну галузь; друга – як прикладну дисципліну, а третя – як відносно самостійну наукову дисципліну. В. В. Краєвський та Є. В. Бережнова розділяють точку зору, згідно з якою педагогіка розуміється як “єдина наука про освіту” [1]. Педагогіка може самостійно здобувати нові знання про людину [6]. Проте відомі дослідження, які стверджують, що сьогодні предметна галузь комплексу наук про освіту значно ширше, ніж педагогіка, що дозволяє прихильникам цієї позиції запропонувати інший термін для позначення даної предметної галузі – “педагогічні науки”, або “теорія освіти”, або “едукологія” [10]. Назва “агогіка” носить теорія і практика вдосконалення людини, її здібностей, знань і мистецтва життя в процесі і результаті освіти, виховання і навчання [2]. “Антропагогікою” пропонується назвати “єдину науку про освіту людини” [7]. У 2000 році РАО було прийнято рішення відновити діяльність семінару з методології педагогіки,

який проводився з кінця 1960 року до початку перебудови, з метою обговорення методологічних, теоретичних, практичних проблем педагогіки на всеросійському рівні. Робота семінару дозволила зробити висновок про те, що суперечності в сучасній педагогіці обумовлені станом її методології, який оцінюється як кризовий.

Недооцінка педагогіки залежить від труднощів розвитку педагогічної теорії і суперечностей між педагогічною теорією і практикою. Нами визначено декілька основних підходів до розуміння самої методології педагогіки. В. В. Краевский, В. М. Полонский [9] трактують методологію педагогіки як систему знань, і як систему діяльності з отримання цих знань. Дане визначення методології педагогіки сформувалося в результаті багаторічних обговорень, і розділяється більшістю членів педагогічного співтовариства. Тобто методологія педагогіки є системою знань про основи та структуру педагогічної теорії, про принципи, підходи та способи здобування знань, відображає педагогічну дійсність, а також є системою діяльності щодо отримання таких знань та обґрунтуванню програм, логіки і методів, оцінки якості дослідницької роботи. Отже, актуальними питаннями методології педагогіки є розуміння, визначення, розробка основних методологічних категорій, таких як парадигма, принципи, підхід, метод, концепція, теорія та ін.

У зв'язку з цим очевидно, що, якщо педагогіка є “єдиною наукою про освіту”, то проблеми і положення методології педагогіки однаково справедливі і для освіти дорослих, що частиною науково-педагогічної громадськості розглядається як “педагогіка дорослих”. Однак у сучасних російських умовах освіта дорослих іноді характеризується як безсистемне, фрагментарне, навіть “непрофесійне” утворення [5]. На нашу думку, однією з причин даної ситуації є недостатня розробленість концепції освіти дорослих, яка спирається на ряд офіційних законодавчо-правових документів, мета яких – наблизити російську освіту до світових стандартів.

Отже, роль освіти дорослих, яка об'єктивно зростає, проявляється у двох найбільш загальних функціях, що сприяють соціалізації дорослих – професійній та особистісній. Перша – покликана забезпечити соціалізацію через освоєння нових професійних ролей, розвиток професійної компетентності й мобільності. Друга – дозволяє доповнити й збагатити процес соціалізації шляхом залучення особистості до загальнолюдських цінностей, мови, культури мислення, діяльності й спілкування.

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

Тим самим освіта дорослих із системи адаптивно-компенсаторної стає інтегральним фокусом всієї освітньої системи.

Таким чином, соціально-економічні та культурні проблеми освіти дорослих в Російській Федерації у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття створюють світоглядну основу, на базі якої групуються інші питання з різних галузей знань та культури. Інтеграція соціокультурного, гуманітарного й професійного, спеціального й конкретно-галузевого аспектів освіти дорослих вимагає серйозної уваги науковців на сучасному етапі розвитку освіти, диференційованого врахування потреб, запитів різних соціальних, етнічних, професійних, вікових груп під час структурування змісту освіти дорослих.

Література

1. Бережнова Е. В. Основы учебно-исследовательской деятельности студентов: Учебник для студентов средних учебных заведений / Е. В. Бережнова, В. В. Краевский. – Изд. 2-е / 3-е, стереотип. / 4-е, стереотип. – М.: Издательский центр “Академия”, 2008. – 128 с.
2. Бим-Бад Б. М. Категории современных наук о воспитании / Б. М. Бим-Бад. – М.: Изд. Московского психолого-социального ин-та; Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2009. – 208 с.
3. Вершловский С. Образование взрослых в России: вопросы теории [Электронный ресурс]. – Режим доступа 22.02.11: <<http://www.znanie.org/docs/Vershhl.html>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
4. Вершловский С. Г. Системообразующая идея современного образования [Электронный ресурс]. – Режим доступа 23.02.11: <http://www.lihachev.ru/chten/2000izbrannoe/5471/vershlovsky/>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
5. Громкова М. Т. Андрагогика. Теория и практика образования взрослых / М. Т. Громкова. – М.: Юнити-Дана, 2005. – 496 с.
6. Данилюк А. Я. Проблема эмпирического и теоретического в отечественной педагогике / А. Я. Данилюк // Педагогика. – 1997. – №5. – С. 42-46.
7. Змеев С. И. Основы андрагогики: Учебное пособие для вузов / С. И. Змеев. – М.:Флинта, 1999. – 152 с.
8. Краевский В. В. Общие основы педагогики: Уч. для студ. высш. пед. уч. зав. / В. В. Краевский. – М.: Издательский центр “Академия”, 2008. – 256 с.
9. Краевский В. В., В. М. Полонский. Методология для педагога: теория и практика: учебное пособие / В. В. Краевский, В. М. Полонский. – Волгоград: Перемена, 2001. – 324 с.
10. Новиков А. М. Методология образования / А. М. Новиков. – М.:Эгвес, 2006. – 488 с.
11. Подобед В. И. Образование взрослых: методологический аспект / В. И. Подобед, В. В. Горшкова // Педагогика. – 2003. – № 7. –

12. Розин В. М. Методология: становление и современное состояние. Учеб. пособ. / В. М. Розин. – М.: Моск. псих.-соц. ин-т, 2005. – 414 с.

13. Сухорукова Л. М. Научные школы в педагогической науке Юга России: дис. ... д.-ра пед. наук: 13.00.01 / Людмила Михайловна Сухорукова. – Ростов-на-Дону, 1999. – 372 с.

Светлана Лапаенко

Проблемы развития образования взрослых в Российской Федерации во второй половине XX – в начале XXI века

Аннотация. В статье обоснованы основные проблемы развития образования взрослых в Российской Федерации во второй половине XX – в начале XXI века.

Ключевые слова: образование взрослых, принцип историзма, формы образования взрослых, адаптивно-компенсаторная функция образования взрослых.

Svitlana Lapaenko

Problems of development of adult education in the Russian Federation in the secondhalf of XX-begining of XXI century

Summary. In this article the major problems of adult education in the Russian Federation in the second half of XX – beginning of XXI century.

Key words: adult education, the principle of historicism, a form of adult education, adaptive-compensatory function of adult education.

УДК 374.7.036.5:316.344.42(477)

**Валентин Молодиченко,
м. Мелітополь**

**ХУДОЖНЬО-ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ
ЯК ЧИННИК ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ**

Людина здатна змінювати світ в залежності від своєї волі. Тому виключної актуальності набуває проблема розвитку і виховання творчої особистості – людини, яка здатна панувати над випадковостями, здатна не тільки залежати від обставин, але й, змінювати їх, свідомо керувати собою. На сьогодні, в час інформаційного розвитку і культурного гальмування, у тому числі і морального, дуже важливо зрозуміти необхідність етичних знань для стабілізації суспільства та його духовного одужання. Тому,